

බාමියන් නිමිනයේ බෞද්ධ සංස්කෘතික උරුමය සහ ඇගයීම්පානයේ බුදුදහමේ වර්ධනයට එහි දායකත්වය

සඳුමාලී උදේසිකා දිසානායක¹

හැඳින්වීම

බාමියන් නිමිනය ඇගයීම්පානයේ වැදගත්ම බෞද්ධ උරුම මධ්‍යස්ථානවලින් එකක් ලෙස පුළුල් ලෙස පිළිගැනේ. එහි වැදගත්කම නම් ඉතිහාසයේ ප්‍රධාන වෙළඳ මාර්ගයක් වූ සේද මාවත (Silk Road) සමඟ සම්බන්ධ වී තිබීමයි. මෙම මාර්ගය භාණ්ඩ හුවමාරුවට පමණක් නොව, ආගමික අදහස්, කලා සම්ප්‍රදායන් සහ බුද්ධිමය සම්බන්ධතා පැතිරීමට ද දායක විය (Liu, 2010). මෙම පසුබිම තුළ බාමියන් බෞද්ධ කලාව, ධර්මය සහ විහාර සංස්කෘතිය ප්‍රචාරය වූ ප්‍රධාන මධ්‍යස්ථානයක් ලෙස වර්ධනය විය. පුරාවිද්‍යාත්මක සාක්ෂි අනුව ක්‍රි.ව. 3 වන සිට 7 වන සියවස දක්වා බාමියන් ඉතා ප්‍රබල බෞද්ධ මධ්‍යස්ථානයක් ලෙස පැවති බව පෙනේ (Rowland, 1971). බාමියන්හි දැවැන්ත බුද්ධ ප්‍රතිමා, ගුහා විහාර සහ සිතුවම් බෞද්ධ සංස්කෘතියේ උසස් මට්ටමක් නිරූපණය කරන අතර, ඒවා එම කලාපයේ ආගමික ජීවිතය හැඩගැස්වීමට වැදගත් දායකත්වයක් ලබා දී ඇත (UNESCO, 2012).

බාමියන්හි වඩාත් කැපී පෙනෙන අංගය වන්නේ පර්වත කඳුබෑම් තුළ කැටයම් කරන ලද විශාල බුද්ධ ප්‍රතිමා දෙකයි. මෙම ප්‍රතිමා ආගමික හක්තියේ සහ කලාත්මක විශිෂ්ටත්වයේ සංකේත ලෙස සැලකේ. එමෙන්ම ගුහා සංකීර්ණ සිය ගණනක් සංවිධානාත්මක හික්ෂු සමාජයක් පැවති බවට සාක්ෂි සපයයි (Huntington, 1985). චීන හික්ෂුවක් වූ හියුංසියෑං (Xuanzang) විසින් ද බාමියන් බෞද්ධ විහාර හා හික්ෂුන් බහුල වූ සශ්‍රීක මධ්‍යස්ථානයක් ලෙස විස්තර කර ඇත (Beal, 1884).

ප්‍රධාන අරමුණු

- ඇගයීම්පානයේ බුදුදහමේ වර්ධනය හා ප්‍රචාරයට බාමියන් නිමිනය ලබාදුන් දායකත්වය අධ්‍යයනය කිරීම
- බාමියන් ආගමික හා සංස්කෘතික මධ්‍යස්ථානයක් ලෙස ක්‍රියා කළ ආකාරය විමර්ශනය කිරීම
- ඉන්දියාවේ සිට මධ්‍යම හා නැගෙනහිර ආසියාවට බෞද්ධ කලා සහ ආගමික අදහස් පැතිරීමේ දී බාමියන්හි වැදගත්කම විමර්ශනය කිරීම
- සේද මාවත හා සම්බන්ධ බෞද්ධ ඉතිහාසයේ බාමියන් නිමිනයේ වැදගත්කම අධ්‍යයනය කිරීම

1 තාවකාලික කථිකාවාර්ය, ශ්‍රී ලංකා බෞද්ධ හා පාලි විශ්වවිද්‍යාලය.
dissanayakasandamali1996@gmail.com

පර්යේෂණ ගැටලුව

ඇගයීමේ ක්ෂේත්‍රයේ බෞද්ධ අනන්‍යතාව ගොඩනැගීමේ දී බාමියන් නිමිතයේ වැදගත්කම ප්‍රමාණවත් ලෙස අධ්‍යයනය වී නොමැත. පෙර සිදුකළ බොහෝ අධ්‍යයන ගොඩනැගිලි හා කලාත්මක අංශ කෙරෙහි අවධානය යොමු කළ ද, බාමියන්හි සංස්කෘතික හා ආගමික බලපෑම පිළිබඳ ගැඹුරු විශ්ලේෂණයක් අඩුවෙන් පවතී (Flood, 2002). එමෙන් ම බාමියන් සහ අනෙකුත් ආසියානු බෞද්ධ සංස්කෘතික කලාප අතර සම්බන්ධතා පිළිබඳ අධ්‍යයනය ද සීමිතය. එබැවින් මෙම පර්යේෂණයේ ප්‍රධාන ගැටලුව වන්නේ, බාමියන්හි බෞද්ධ සංස්කෘතිය ඇගයීමේ ක්ෂේත්‍රයේ බුදුදහමට සහ බෞද්ධ ලෝකයට බලපෑම් කළේ කෙසේද? යන්නයි.

පර්යේෂණ ක්‍රමවේදය

මෙම පර්යේෂණය ගුණාත්මක (Qualitative Method) ක්‍රමවේදය අනුගමනය කරන අතර, ඓතිහාසිකමය සහ පුරාවිද්‍යාත්මක විශ්ලේෂණ භාවිත කරයි. පර්යේෂණය සඳහා ප්‍රාථමික හා ද්විතීයික මූලාශ්‍රය භාවිත කර ඇත. මෙහිදී කලා ඓතිහාසිකමය විශ්ලේෂණය මගින් ප්‍රතිමා හා සිතුවම්වල ශෛලිය, තාක්ෂණික ලක්ෂණ හා සංකේත විග්‍රහ කෙරේ. විශේෂයෙන් ගන්ධාර කලා ශෛලියේ බලපෑම හඳුනාගැනීමට මෙම ක්‍රමය උපකාරී වේ. තවද, සංසන්දනාත්මක විශ්ලේෂණය මගින් බාමියන් සහ අනෙකුත් බෞද්ධ කලාප අතර සමානතා හා වෙනස්කම් පරීක්ෂා කරයි.

ප්‍රතිඵල හා සාකච්ඡාව

මෙම අධ්‍යයනයේ ප්‍රතිඵල අනුව ක්‍රිස්තු වර්ෂ 3 වන සියවසේ සිට 7 වන සියවස දක්වා කාලය තුළ බාමියන් නිමිතය මහායාන බුදුදහමේ ප්‍රධාන ආගමික හා සංස්කෘතික මධ්‍යස්ථානයක් ලෙස ක්‍රියා කර ඇති බව පැහැදිලි වේ. විශේෂයෙන් බාමියන්හි පිහිටි දැවැන්ත බුද්ධ ප්‍රතිමා, ගුහා විහාර සංකීර්ණ සහ බිතුසිතුවම් මගින් එහි සංවිධානාත්මක හික්ෂු ජීවිතයක්, විහාරාශ්‍රිත අධ්‍යාපන පද්ධතියක් සහ ගැඹුරු භක්තික ආගමික පරිසරයක් පැවති බව තහවුරු කරයි (Huntington, 1985). මෙම සාධක මගින් බාමියන් නිමිතය ආගමික මධ්‍යස්ථානයක් පමණක් නොව බෞද්ධ දර්ශනය, කලා ශිල්පය සහ සංස්කෘතිය ව්‍යාප්ත වූ ජාත්‍යන්තර මට්ටමේ මධ්‍යස්ථානයක් බව ද පෙනී යයි.

බාමියන්හි මීටර් 38 සහ 55 පමණ උසින් නිර්මාණය කර තිබූ බුද්ධ ප්‍රතිමා මහායාන බුදුදහමේ දාර්ශනික සංකල්ප නිරූපණය කරන සුවිශේෂී නිර්මාණ ලෙස සැලකේ. මෙම ප්‍රතිමා බුදුන්වහන්සේගේ සාමාන්‍ය මානව ස්වරූපය ඉක්මවා යන "විශ්වීය බුද්ධත්වය" යන මහායාන සංකල්පය ප්‍රකාශ කරන බව විද්වත්හු පෙන්වා දෙති (Rowland, 1971). එමෙන් ම මෙම දැවැන්ත ප්‍රතිමා භක්තිකයින්ගේ ආගමික විශ්වාස ශක්තිමත් කිරීමේ මාර්ගයක් ලෙස ද ක්‍රියා කර ඇත. බුද්ධ ප්‍රතිමා වටා සංවර්ධනය වූ ගුහා විහාර පද්ධතිය මගින් හික්ෂුන්ගේ භාවනා ජීවිතය, ධර්ම අධ්‍යයනය සහ සංචාරක හික්ෂුන් සඳහා නවාතැන් පහසුකම් සපයා තිබූ බව පෙනී යයි.

මෙහි කලා සම්ප්‍රදායන් විශ්ලේෂණය කිරීමේදී ගන්ධාර කලා ශෛලියේ බලපෑම ඉතා ප්‍රබල ලෙස දක්නට ලැබේ. ස්වභාවික ශරීර හැඩතල, සංකීර්ණ වස්ත්‍ර රටා සහ

සත්‍යවාදී මුහුණු නිරූපණයන් හෙලෙනිස්ටික් සහ ඉන්දියානු කලා සම්ප්‍රදායන්ගේ සම්මිශ්‍රණයක් බව පැහැදිලි වේ (Boardman, 1994). ඇලෙක්සැන්ඩර් මහා රජුගේ ආක්‍රමණයෙන් පසු ග්‍රීක සංස්කෘතික බලපෑම් මධ්‍යම ආසියාව වෙත ව්‍යාප්ත වූ අතර, එම බලපෑම් බාමියන් කලා ශෛලිය තුළ ද නිරූපණය වී ඇත. මේ අනුව බාමියන් කලා සම්ප්‍රදාය බෞද්ධ කලා ඉතිහාසයේ සංස්කෘතික සම්මිශ්‍රණයක සුවිශේෂී උදාහරණයක් ලෙස සැලකිය හැකිය.

ගුහා ඛිතුසිතුවම් විමර්ශනය කිරීමේදී බෝධිසත්ව රූප, දේවිය වර්ග සහ ජාතක කථා ආශ්‍රිත සිතුවම් බහුලව දක්නට ලැබේ. මෙම සිතුවම් මහායාන බුදුදහමේ භක්තික සංකල්ප, බෝධිසත්ව චන්දනාව සහ බුද්ධත්වය කරා යන මාර්ගය නිරූපණය කරන බව පෙනී යයි (Behrendt, 2002). විශේෂයෙන් වර්ණ භාවිතය සහ රේඛා නිර්මාණය තුළ ඉරානීය හා ඉන්දියානු කලා බලපෑම් ද හඳුනාගත හැකිය. එබැවින් බාමියන් ගුහා සිතුවම් ආගමික ප්‍රකාශනයක් පමණක් නොව බහු සංස්කෘතික කලා සම්ප්‍රදායන්ගේ සංයෝජනයක් ලෙස ද සැලකිය හැකිය.

බාමියන් නිම්නයේ භූගෝලීය පිහිටීම ද එහි සංවර්ධනය සඳහා විශාල බලපෑමක් ඇති කළේය. සේද මාවතේ වැදගත් ස්ථානයක පිහිටා තිබීම හේතුවෙන් ඉන්දියාව, චීනය සහ මධ්‍යම ආසියාව අතර සංචාරය කළ හික්සුන්, වෙළෙන්දන් සහ සංචාරකයන් සඳහා බාමියන් ප්‍රධාන නවාතැන් මධ්‍යස්ථානයක් බවට පත්විය (Liu, 2010). මෙම සංස්කෘතික හුවමාරු හරහා බුදුදහම, කලා ශෛලීන්, භාෂා සහ ආගමික චාරිත්‍ර විවිධ කලාපවලට ව්‍යාප්ත විය. චීන හික්සුවක වූ හියුංසියූංගේ වාර්තාවල බාමියන්හි විහාර රැසක්, විශාල බුද්ධ ප්‍රතිමා සහ හික්සුන් දහස් ගණනක් සිටි බව සඳහන් වන අතර, එය එම කාලයේ බාමියන්හි ආගමික ප්‍රබලත්වය තහවුරු කරයි (Beal, 1884).

තවද, බාමියන්හි බෞද්ධ සංස්කෘතියේ වර්ධනය සඳහා දේශීය පාලකයන් සහ වෙළෙන්දන්ගේ අනුග්‍රහය විශාල ලෙස දායක වී ඇත. විහාර, ප්‍රතිමා සහ ආගමික ගොඩනැගිලි ඉදිකිරීම සඳහා ඔවුන් විසින් ආර්ථික සහ දේශපාලනික සහාය ලබාදී තිබූ බව පෙනේ (Klimburg-Salter, 1992). මෙම අනුග්‍රහය හේතුවෙන් බාමියන් බෞද්ධ ආගමික අධ්‍යාපනය, භාවනා සම්ප්‍රදාය සහ කලා නිර්මාණ වර්ධනය වූ ප්‍රදේශයක් බවට පත්විය.

කෙසේ වෙතත් ක්‍රිස්තු වර්ෂ 7 වන සියවසෙන් පසු මධ්‍යම ආසියාව තුළ ඉස්ලාම් ආගම ව්‍යාප්ත වීමත් සමඟ බාමියන්හි බුදුදහම ක්‍රමයෙන් පිරිහීමට ලක් විය. බෞද්ධ විහාර පද්ධතිය දුර්වල වූ අතර, ආගමික කටයුතු ක්‍රමයෙන් අඩු වී ගියේය. එසේ වුව ද බාමියන් බුද්ධ ප්‍රතිමා සහ ගුහා සංකීර්ණ සියවස් ගණනාවක් පුරා ලෝක බෞද්ධ උරුමයේ සංකේත ලෙස පැවතුණි. 2001 දී තලෙයිබාන් සංවිධානය විසින් බාමියන් බුද්ධ ප්‍රතිමා විනාශ කිරීම ලෝක උරුම සංරක්ෂණයේ වැදගත්කම පිළිබඳ ජාත්‍යන්තර අවධානය යොමු කළ දුක්ඛර සිදුවීමක් විය (Flood, 2002). එම සිදුවීම මගින් ආගමික සහ සංස්කෘතික උරුම ආරක්ෂා කිරීමේ ජාත්‍යන්තර වගකීම පිළිබඳ ගැඹුරු සංවාදයක් ආරම්භ විය.

ඒ අනුව මෙම අධ්‍යයනය මගින් බාමියන් නිමිනය මහායාන බුදුදහමේ, බෞද්ධ කලා ඉතිහාසයේ සහ සේද මාවත ආශ්‍රිත සංස්කෘතික හුවමාරුවේ අතිශය වැදගත් මධ්‍යස්ථානයක් බව තහවුරු වේ. බාමියන් උරුමය බුදුදහමේ ජාත්‍යන්තර ව්‍යාප්තිය, කලාත්මක සංවර්ධනය සහ සංස්කෘතික ඒකාබද්ධතාව අවබෝධ කරගැනීම සඳහා අදත් අගනා පුරාවිද්‍යාත්මක හා ආගමික සාක්ෂියක් ලෙස පවතී.

නිගමනය

බාමියන් නිමිනය ඇෆ්ගනිස්ථානයේ ප්‍රධාන බෞද්ධ සංස්කෘතික මධ්‍යස්ථානයක් වූ බව මෙම අධ්‍යයනයෙන් පැහැදිලි වේ. සේද මාවත ඔස්සේ එය ඉන්දියාව, මධ්‍යම ආසියාව සහ චීනය අතර ආගමික හා සංස්කෘතික හුවමාරු මධ්‍යස්ථානයක් ලෙස ක්‍රියා කළේය. පුරාවිද්‍යාත්මක හා ඓතිහාසිකමය සාක්ෂි අනුව බාමියන් මහායාන බුදුදහමේ සශ්‍රීක මධ්‍යස්ථානයක් වූ අතර විහාර, ගුහා සහ දැවැන්ත බුද්ධ ප්‍රතිමා එහි විශිෂ්ටත්වය නිරූපණය කරයි. ගන්ධාර කලා ශෛලියේ බලපෑම හරහා හෙලෙනිස්ටික්, ඉන්දියානු හා මධ්‍යම ආසියානු සංස්කෘතික අංග එකිනෙක මිශ්‍ර වී විශේෂ බෞද්ධ කලා සංස්කෘතියක් බිහි වී ඇත. ඉස්ලාම් ආගම පැතිරීමෙන් පසු බාමියන්හි බෞද්ධ සංස්කෘතිය ක්‍රමයෙන් පිරිහුණ ද, එහි උරුමය අදටත් ලෝක බෞද්ධ ඉතිහාසයේ වැදගත් කොටසක් ලෙස පවතී. අවසානයේ, බාමියන් නිමිනය බුදුදහමේ ව්‍යාප්තිය, කලාත්මක නවෝත්පාදන සහ සංස්කෘතික හුවමාරු පිළිබඳ අධ්‍යයනය සඳහා අතිශයින් වැදගත් ස්ථානයක් බව නිගමනය කළ හැකිය.

ප්‍රමුඛ පද - ඇෆ්ගනිස්ථානය, උරුමය, බාමියන් නිමිනය, බුදුදහම, බෞද්ධ සංස්කෘතිය

ආශ්‍රිත ග්‍රන්ථ

- Beal, S. (1884). *Si-Yu-Ki: Buddhist Records of the Western World*. London: Trübner & Co.
- Boardman, J. (1994). *The Diffusion of Classical Art in Antiquity*. Princeton: Princeton University Press.
- Errington, E. and Cribb, J. (1992). *The Crossroads of Asia: Transformation in Image and Symbol in the Art of Ancient Afghanistan and Pakistan*. Cambridge: Ancient India and Iran Trust.
- Flood, F.B. (2002). 'Between Cult and Culture: Bamiyan, Islamic Iconoclasm, and the Museum', *Art Bulletin*, 84(4), pp. 641–659.
- Huntington, S. (1985). *The Art of Ancient India*. New York: Weatherhill.
- Liu, X. (2010). *The Silk Road in World History*. Oxford: Oxford University Press.
- Rowland, B. (1971). *The Art and Architecture of India*. London: Penguin Books.
- Tanabe, K. (2002). *Silk Road Art and Archaeology*. Kamakura: Institute of Silk Road Studies.